

18. Докладная записка Киевского охранного отделения в Департамент полиции об украинском и национальном движении (о деятельности общества «Просвіта» (1910). – ЦДАУК, ф.275, оп.І, спр.2198, арк.15-21.
19. Київська приватна гімназія В.П. Науменка (1905). – ЦДАУК, ф.707, оп.317, спр.405, арк.1-103.
20. О закрытии Киевского общества грамотности, деятельность которого была признана «угрожающей общественному спокойствию» (1908). – ЦДАУК, ф.275, оп.І, спр.2508, 60 арк.
21. О собрании членов Киевского общества грамотности и о попытке социал-демократов превратить это собрание в политическую демонстрацию. Из сообщения Департамента полиции от 23 декабря 1904г. – ЦДАУК, ф.275, оп.І, спр.649, арк.2.
22. Особова справа попечителя Київського учбового округу В.П. Науменка. – ЦДАУК, ф.707, оп.300, спр.105, 36 арк.
23. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности (1901). – ЦДАУК, ф.442, оп.655, спр.35, арк.19-85.
24. Переписка с Киевским обществом грамотности об устройстве обществом народных чтений (1881-1900). – ЦДАУК, ф.707, оп.225, спр.149, арк.6,6зв.
25. Переписка с Министерством внутренних дел и Киевским губернатором о деятельности общества «Просвіта» (1909-1910). – ЦДАУК, ф.442, оп.639, спр.797, арк.3, 5, 12, 13, 21-23.
26. Про педагогічну діяльність В.П. Науменка на посаді директора Київської приватної чоловічої гімназії (1905-1911). – ЦДАУК, ф.442, оп.858, спр.№125, арк.1-18.
27. Сведения о собрании членов Киевского общества грамотности в Киеве (1904). – ЦДАУК, ф.274, оп.І, спр.888, арк.175.
28. Устав общества «Товариство Просвіта в Києві» (1906). – ЦДАУК, ф.275, оп.І, спр.1889, 15 арк.
29. Устав, инструкции и положения Киевского общества грамотности (1899). – ЦДАУК, ф.318, оп.І, спр.1532, арк.22-24.
30. Циркуляр Министерства народного просвещения от 6 апреля 1906г. о пополнении библиотек средних учебных заведений только книгами, одобренными Министерством народного просвещения и духовным ведомством. – ЦДАУК, ф.707, оп.192, спр.54, арк.21.
31. Цирюляры Министерства народного просвещения о мерах по улучшению преподавания украинского языка в учебных заведениях и введении обучения на этом языке (1918). – ЦДАУК, ф.707, оп.313, спр.1, 471 арк.

*Єгоров В. В.
Київський національний університет
будівництва і архітектури*

ПИТАННЯ ВІРОСПОВІДАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОСТІ В ТВОРЧОСТІ М.І.КОСТОМАРОВА

Проблема відродження історичної пам'яті, української мови, літератури вимагають аналізу теоретичного і практичного змісту текстів наукової спадщини знаних українських вчених доби становлення українського національного руху у ХІХ ст. Вони є свідченням творення національно-культурного образу українців як народу з власною історією розвитку та культурою. Однією з сфер прояву особливостей культури народу є його релігія. Саме особливості віросповідання українського, російського та польського

народів були одним головних об'єктів наукових студій М.І.Костомарова створених на матеріалах історичної минувшини українського, російського та польського народів.

Протягом тривалого часу у вітчизняній історіографії досить ґрунтовно висвітлювались питання про об'єкт наукових студій вченого. Так в дореволюційних розвідках наголошувалося, що головний об'єктом вивчення у М.І.Костомарова – “руський народ” як живий організм з власними культурними рисами. [1,с.18,26], [2,с.3-4] В радянський час поєднання М.І.Костомаровим етнографічного підходу до конкретно-історичного матеріалу оцінювалась негативно, адже твори історика говорили про те, що влада народу склалась до історичних подій. [3,с.44-45] Саме тому, в цей період зміст роботи вченого “*Две русские народности*” (1861р.) про російський народ, визнавались хибними, особливо про природній монархізм російського народу. [4,с.13-59] Проте, саме остання особливість творів вченого дала можливість Ю.А.Пінчуку означити вченого як засновника наукової історичної школи, що ставила в основу вивчення історичних явищ психологію народу. [5,с.48-52] Сучасний український дослідник О.В.Ясь підкреслює, що М.І.Костомаров відтворював в своїх творах життя “зовнішнє” та “внутрішнє” й надавав перевагу останньому [6], [7]. Воно містило в собі мову, звичаї, культуру (отже й риси віри) народу являючись явищами малозмінними. Отже відтворення М.І.Костомаровим “внутрішнього життя” було фактично усвідомленням певною спільнотою уявлень про походження, історію, та самоназву. [8,с.50], [9,с.28]

Слід наголосити, що в сучасних дослідженнях історії Давньої Русі, котра була об'єктом досліджень М.І.Костомарова, наголошується на одночасності творення спільного етнокультурного простору(отже ознак життя “внутрішнього” – впровадження християнства, боротьба з нападниками та ін.), поряд з існуванням протонародностей.[10,с.296], проте напрями “культурної діяльності” Давньоруської держави мали обмежений вплив через закритість та нерухливість сільського населення поряд з великою мобільністю еліти, зокрема князів, котрі могли мати спільні риси свідомості, зокрема етнічної. [11, с.181-183]

Водночас, питання віросповідання та національності в творчості М.І.Костомарова, на наш погляд, не знайшла спеціального відображення в різноманітних дослідженнях про життя М.І.Костомарова. Проте, в новітніх дослідженнях українських вчених на основі окремих розвідок вченого порушувалось питання про значення для М.І.Костомарова конфесійної приналежності як національної. Так, першу наукову роботу М.І.Костомарова “*О причинах и характере Унии в Западной России*”, було визнано спробою побудови образу українського православ'я, відмінного від російського. [12,с.45] На думку ж Ю.А. Пінчука, головна цінність тексту роботи полягала в тому, що тут висловлено ідею української національної окремішності, а мета унійних заходів – об'єднання України з Польщею не була досягнута. [13,с.80-86] Однією з головних проблем згаданої наукової праці М.І.Костомарова була – зміна конфесії українською шляхтою напередодні Хмельниччини деякими українськими дослідниками розцінюється як явище денационалізації. [14,с.675] На думку сучасних українських дослідників в добу середньовіччя (в час існування Давньоруської держави) тільки аристократія, військова верхівка відчували етнічну єдність та почуття спільності інтересів їх верстви. [15,с.20,23, 61] На думку О.П.Моці, в цей період існував наступний шлях формування нації

(провідного прошарку в час середньовіччя) коли індивід (на той час шляхтич) сам обирав до якої нації (а отже і віри) приєднуватися. Пізніше його змінив інший, етнічний, де робився наголос на спільності походження та культури індивідів. [16,с.42]

Варто додати, що в узагальнюючих розвідках сучасної зарубіжної україністики приділено увагу загальній характеристиці однієї з рис “внутрішнього” життя російського народу, – ставлення до православної віри та сприйняття її в середньовічній Московщині, що різко виокремилися після подій татарського нашествия XIII ст.[17,р.365] На думку Френка Сисина потреба у відтворенні різних образів православ'я – російського та українського була на середину XIX ст. актуальною, адже якщо обидва народи православні а в сприйнятті загалу піднімалося питання про наявність різниці (отже національної окремішності цих народів) [18,р.406]

Отже, на нашу думку поза увагою дослідників залишилась проблема того, яким чином М.І.Костомаров формував тези про національну окремішність українського, російського та польського народів на матеріалах середньовічної історії цих народів у своїх численних історичних дослідженнях. Одним з напрямків такого формування було виокремлення особливостей релігійних практик кожного із згаданих народів. Мета цієї статті полягає в тому щоб через призму текстів історичних розвідок вченого розглянути відтворені істориком особливості віросповідань українського, російського та польського народів як їх національні ознаки. Окремої уваги потребує й оцінка М.І.Костомаровим зміни конфесійної приналежності (як зміни національності) в середовищі українського та російського народів.

Однією з наукових праць М.І.Костомарова в котрій розглядались риси ранньосередньовічної української історії була розвідка 1861р. “*Черты народной южнорусской истории*”. [19,с.524], [20,с.32-36] В цій роботі М.І.Костомаров приділив велику увагу прийняттю християнства в Київській Русі. В процесі вибору віри в Київській Русі велику роль відіграли представники народів, що населяли Київ – греки, варяги, шведи, датчани, поляки, печеніги – саме цим пояснювалась велика кількість пропозицій, що їх отримав князь Володимир Святославович. [20,с.23] Ця подія викликала супротив з боку волхвів з котрими князь Ярослав Мудрий жорстоко розправився. Особливої гостроти боротьба з язичництвом набрала в Новгородській республіці через близькість литовців, що залишались язичниками. [21,с.34,370]

Автор наголошував, що в умовах безладу та чвар Давньоруського життя, єдиним централізуючим чинником, що зупиняв падіння народу в культурну прірву було християнство. [20,с.106] На думку вченого традиції у ставленні до християнської віри давньоруських (Київських) часів (отже українських) зберіглися в умовах “*Севернорусских народоправств*” (1863 р.). [22,с.588-591] В народоправних республіках християнські поняття закріпилися по суті, а не зовнішньо. [21,с.252] Роздача милостині давала людині можливість порятунку, що було свідченням того, що благочестя закріпилося в народі. [21,с.457] Секти та ересі не поширювалися [21,с.468]

На противагу народу Півдня Русі в царині духовного, ціннісного життя росіян М.І.Костомаров відмітив спільні риси як провідної верстви і простолюду у формі язичеських духовних практик. [23,с.163] Водночас, зусилля дітей боярських на Московщині були скеровані на те, щоб змушувати народ дотримуватися церковних

обрядів. [24, с.400] Розкриваючи сюжети російської історії часів татаро-монгольського нашествия у висвітленні правління князя Олександра Невського (в збірці *“Русская история в жизнеописаниях главнейших ее деятелей”*), вчений виходить з оцінки ролі християнської церкви у протистоянні татарському пануванню. На його думку, підкорення хану (Берке) князя Олександра Невського узгоджувалося з вченням “..що завжди проповідують православні пастирі: вважати метою нашого життя потойбічний світ, терпіти усілякі несправедливості та гноблення, підпорядковуватись будь-якій владі”. [25, с.170-171]

Доба російського середньовіччя викладена вченим в розвідці *“Очерки домашней жизни и нравов великорусского народа”* показана як час, коли російське православ'я було поверховим, дух віри поступався речам матеріальним. [23, с.125] “Руське благочестя” засновувалося на увазі до зовнішніх релігійних обрядів замість звернення до внутрішнього релігійного почуття. Духовенство не робило проповідей, юнацтво не вчилася Закону Божому. [23, с.172], [26, с.412]

Наслідки поверхового сприйняття церковних настанов в середньовічній Московщині М.І.Костомаров демонструє й у описі пожежі 1547 р. в Москві, коли підозра у підпалі впала на братів Олени Глинської – матері Івана Грозного, – Юрія й Михайла. Під час народного заворушення Юрія було вбито усередині церкви. [27, с.422-423]

М.І.Костомаров зображує неприязнь московського народу до іноземців-неправославних й випадки захоплення іноземцями котрі приймали православну віру. [23, с.174-175] Ганебним вчинком був відхід від власної (православної) віри. В повісті М.І.Костомарова *“Кудеяр”* смерть головного героя, Кудеяра, сталася через зраду власної віри (православної) та національності. Надзвичайна тілесна сила Кудеяра не змогла протистояти Богу, що виніс свій вирок Кудеяру, забравши його життя. [28, с.346]

Формула тотожності віросповідання і національності у баченні М.І.Костомарова означає специфічність (національні ознаки православ'я). Тому історик критично описав втечу князя Дмитра Донського та митрополита Кіпріана, де останній на думку історика, був облишений національних почуттів (він був за походженням болгарин висвячений в Константинополі й тут саме з цієї сучасної М.І.Костомарову характеристики, а не виходячи з віросповідання, вчений дає оцінку діям митрополита), не міг мати серед народу такого впливу коли був би “руським”. [29, с.225]

У зображенні постаті Новгородського архієпископа Геннадія (пом.1505) М.І.Костомаров зацікавив факт посилення впливу православної церкви (як національної ознаки) на Московщині в час посилення й світської влади (Івана III). [24, с.340] Звернув увагу М.І.Костомаров й на позиції церкви щодо діянь Івана Грозного, зображаючи народну підтримку народом скинутого митрополита Филипа за котрим народ “біг слідом й плакав”. [30, с.495]

Характерні риси російського віросповідання зберігалися й під час подій описаних вченим у дослідженні *“Смутное время Московского государства 1604-1613 гг.”*, що з'явилась у 1866 р. [22, с.594] Формулу тотожності віри національності автор розвинув й у цій розвідці, де боярин Василь Шуйський, спостерігаючи за діями першого самозванця Лжедмитра, очікує, коли шляхтичі з оточення самозванця образять московську народність і віру, що призведе до заворушень. [31, с.331] Згодом, саме після образи

московської віри було вбито Лжедмитра I. [32,с.38] З названих причин важливою була й вимога до королевича Владислава прийняти православ'я перед майбутнім воцарінням. [32,с.351] Невиконання цієї вимоги, як підкреслював М.І.Костомаров, стало приводом до незадоволення народу. [33,с.19] Водночас, православна віра, на думку М.І.Костомарова, стала тим стрижнем що зміцнював й надихав московське ополчення до боротьби проти польських загарбників. [33,с.124], [33,с.368] Це був єдиний об'єднавчий чинник, що зберіг Московщину в Смутний час, а також це була зовнішня формальна традиція, спільна усім станам, що мала ознаки й національних рис. Серед інших причин невдач загарбників вчений наводить й спроби втручання Самозванця в призначення Патріарха. [32,с.179]

Становище українського православ'я доби середньовіччя було викладено молодим вченим в 1-му варіанті Магістерської дисертації "*О причинах и характере Унии в Западной России*". (1842 р.). Ця робота розглядала події кінця XVI століття в Україні пов'язані з унійним рухом в Українській православній церкві й була заборонена через донос й негативну оцінку архієрея Інокентія Борисова. [22,с.457], [34, арк.1.]

В тексті твору, визнаючи православну віру як визначальну рису окремішності українського народу, М.І. Костомаров визначає спроби Галицьких князів у XIV столітті встановити у Галичині окрему митрополію, як спроби створення церковної організації українського народу. [35,с.3-4] Проте остання майже одразу зіткнулася з національними (релігійних) утисками після прийняття католицизму Великим князем литовським Ягайлом у 1386 р., коли більша частина Західної Русі була у складі Великого Князівства Литовського. На думку вченого, ця подія стала причиною релігійного наступу на православних (русинів) з боку католиків. [35,с.55] Пільги приваблювали українське дворянство наприкінці XIV ст., дворянство переходило у католицизм "перетягаючи себе в чужу віру та чужу народність". Спроби королівського двору Польщі надавати привілеї католикам у час XV ст., М.І.Костомаров визначив як такі, що стимулювали перехід з православ'я литовців и "руських" котрі "...втрачали свою народність и майже перетворювались на поляков". Водночас православні священники в більшості своїй були невігласами й не мали "...поваги народу". [36,с.130]

Події Берестейської унії, коли Південно-руську церкву намагались підпорядкувати Римові стали продовженням наступу на мову, культуру України з боку Польщі. Результатами культурного, освітнього й нарешті мовного удару завданого українському народу була денаціоналізація носіїв його культури і мови – південно-руської еліти. Це призвело до повстання 1648 року, коли почалася боротьба за свободу совісті і незалежності Малоросії. [35,с.19-26] Отже вже після створення Речі Посполитої в період XVI ст. православна віра перестала бути стрижнем культурного життя в Україні. Ця тема була розвинута істориком в розвідці "*Южная Русь в конце XVIвека*" (1861р.), де розглядалися причини появи унії в Українських землях. Певною передумовою до ситуації кінця XIVст. для М.І.Костомарова є події XIV ст. коли на Галичині за допомогою торгівельних та інших економічних пільг в містах вказаного часу "руські тисячами переходили на католицизм". [36,с.108-109]

Православна віра, символ національності за схемою М.І.Костомарова, не могла протистояти "перед згубним натиском чужої цивілізації", а "слав'янська мова з своїми

архаїзмами ставала предметом сміху для самих руських”. Одним із свідчень тодішнього процесу денационалізації був стан православної церкви, її рівень розвитку народу, що на думку вченого застиг в язичництві. [37,с.555-566] Проблему унії та причини її впровадження М.І.Костомаров, розуміє як спробу повернути на свій бік саме “руське” (українське) шляхетство і аристократію. Але, підкреслює М.І.Костомаров, унія тут була не потрібна бо й без неї багато дворянства переходило у католицизм. Саме ж дворянство було “духом нації” й майбутнім держави. М.І.Костомаров аналізує причини успіху, котрі дозволили поширитися єзуїтській пропаганді в середовищі українських дворян. На наш погляд, в цій розвідці вчений вказав про явище назване в сучасній етнополітології як наявність “латеральної” етнічної спільноти до котрої можна віднести українську націю (дворянство) того часу. Саме аристократія, військова верхівка відчували етнічну єдність та почуття спільності інтересів. Це було характерним і для часів давньоруської держави. (Такому типу етнічної спільноти є протилежним тип “вертикальної” етнічної спільноти, де етнічна культура намагається проникнути у всі верстви та прошарки суспільства. [15,с.20,23, 61-61]

Саме для подолання неосвіченості та відсталості, що існувала в усіх сферах життя на переконання вченого, заможні руські та литовські пани завели навколо себе “польських ляхів-цивілізаторів”. [36,с.121,123] “Руські” в цей час більше говорили польською ніж руською, а “...віїзди за кордон ... такі подорожі були подальшим шляхом до втрати своєї національності”. [36,с.174] Отже, з певними застереженнями можна казати про те, що вчений виділив два можливих шляхи формування нації (провідного прошарку) з одного боку західна, де індивід (на той час шляхтич) сам обирав до якої нації (наприклад польського дворянства) приєднуватися, а з іншого – незахідна (коли йдеться про втрату своєї національності), етнічна, де робиться наголос на спільності походження та культури. [16,с.42]

Водночас, вчений наголошував, що коли єзуїти тільки вступили в польсько-литовські землі “дух нації (дворянство) був проти них”. Так у роботі “Южная Русь в конце XVI века” автор, розглядаючи події, котрі відбулись вже після оголошення її універсалом короля Сигізмунда III, описує, що князь К.Острожський, багато дворян “...і весь народ був проти Унії”. [36,с.175] М.І.Костомаров звертає увагу на дворянство вказуючи, що навіть багато дворян католиків брали сторону православних, вважаючи, що вказаний спосіб об’єднання церков є образою для дворянства. [36,с. 191]

Збагнувши роль провідної верстви, єзуїти перейшли до планомірної її освіти, котрою хотіли поширити католицьке панування. Єзуїти, організували безкоштовні школи, а це в свою чергу забезпечувало позитивну думку про них у народі. [36,с.114] Отже в цьому сюжеті у М.І.Костомарова українське дворянство було слабкою ланкою у процесі опору денационалізації. [37,с.576] Єзуїти пропагували об’єднання церков, як спосіб уникнути можливої загрози дезінтеграції Речі Посполитої і відходу українських земель до Москви. [36,с.115] Звертаючись до подій унії М.І.Костомаров подає своє розуміння логіки організаторів церковного об’єднання. Тут зображається сподівання короля Сигізмунда III на те, що якщо “руські єпископи” самі оголосили про унію, то й народ бачучи в них своїх провідників мав би за логікою, котру “пропонує” М.І.Костомаров королю, підпорядкуватися унії. Адже підкоритися єпископам народ має

тому, що вони “руські”. [36,с.174].(Водночас, як ми бачимо, саме в той момент “руськість” українського духовенства того часу й закінчувалась після спілки з католиками, отже вони не могли бути авторитетом для народу).

Історик викладає “компромісне” розуміння унії, котра була впроваджена, як форма існування православ’я простоліуду “руської народності” серед іншого (польсько-католицького світу). [37,с.579] “Руське шляхетство” не змогло встояти проти гніту над православною вірою “і руською народністю”. Цьому сприяло й зверхне ставлення до православної віри й народності в Польщі. Проте, за значенням перехід української аристократії до католицизму М.І.Костомаров порівнює з прийняттям Володимиром християнства замість язичництва. [37,с.578] Позитивні наслідки унії виявилися й у розвитку руху опору – організації братств. В них сходились поміж собою “в ім’я батьківської (руської) віри” люди усіх станів. [37,с.564]

Згодом, запровадження унії стало причиною на думку М.І.Костомарова численних козацьких повстань, а Б.Хмельницький був зображений автором як захисник православ’я. [38,с.24], [37,с.572], [39,с.51]

Даючи характеристику діяч української шляхти (дворянства), вчений вбачав позитивні складові у діяч тих руських шляхтичів, котрі на відміну від окатоличених представників українського шляхетства – “затятих ворогів руського народу”, залишались у руській вірі, як Київський воєвода Адам Кисіль, котрого М.І.Костомаров визначив “руським за походженням”, [38,с.144,218], а також П.Могила – “руська людина, котра міцно зберігала свою віру та мову”. [40,с.71-76]

Варто зазначити, що постійне збільшення впливу католицизму в Речі Посполитій на переконання М.І.Костомарова привело цю державу до занепаду. Відомий польський освітній центр – Краківська академія, на думку М.І.Костомарова збирала в собі скопища буйних, лінивих студентів-шляхтичів. Тому, в освіті великий успіх мали єзуїти, котрі впливали на “незміцнілі уми”. [41,с.40] У розвідці “*Последние годы Речи Посполитой*” (1869 р.) головна увага історика була прикута до причин жалюгідного становища цієї держави. В цьому творі вчений звертається до характеристики провідної верстви – шляхти, пов’язуючи її “моральний” стан з освітою та вихованням, адже школи мали церковний характер. Св.Письмо (для М.Костомарова – чи не провідне джерело виховання), читати заборонялося. [41,с.49-52] Отже польська освіта була поганою, що негативно впливало на міцність держави в котрій до того ж ознакою простого (сільського) народу було православ’я. [41,с.57,92]

Входження після Хмельниччини Лівобережної України в орбіту впливу Московської держави призвело до зіткнення двох типів православних культур – української та російської. Саме перша отримала перемогу на початку XVIII ст. Цей процес, на наш погляд, став предметом викладу М.І.Костомарова в життєписах 1874 р. “*Епифаний Славинецький, Симеон Полоцький и их преемники*”. На Московщині, вкотре підкреслював М.І.Костомаров, “...служба Божа здійснювалась в той час, ... в Москві, неохайно, з невіглаством”, [42,с.314] ставлення до малоросійських творів було упередженим. [42,с.330] Тому саме проти поширених на Московщині язичеських практик була створена Полоцьким книга “Поучение против суеверий”. [42,с.324-325]

Згодом, церковні реформи просвітників викликали супротив, адже їх діяльність “підняла проти них цілу масу народу” бо “..кричуща перевага їх знань зачепила гордість московських книжних людей” які з патріархом Іоакимом, розпочали гоніння на книжників. [42,с.342-346] Перемога малоросіян була передвизначена і стала такою остаточно після призначення малоросіянина Стефана Яворського місцеблюстителем Московського патріаршого престолу. [42,с.348]

Отже, в історичних розвідках М.І.Костомарова про минувшину українського, російського та польського народів приналежність до православ'я або католицизму – національна ознака кожного з народів. В часи раннього середньовіччя в Давньоруській державі християнство поширене за грецьким взірцем стало однією з основ у формуванні культурних та національних особливостей українського народу, що виявлялося й північних територіях Давньоруської держави (Новгородщина). Прихід татарських завойовників пришвидшив формування у майбутніх землях Московщини інакшого, відмінного від сутнісного (українського) типу православ'я – московського, пов'язаного перш за все з увагою до зовнішніх проявів.

Якщо московське православ'я залишалось таким до XVII ст., то православна віра і церква в Україні від часу падіння татарської зверхності й до XVII ст. знаходилося у постійній боротьбі з католицизмом, перехід в котре з православ'я для М.І.Костомарова – ознака денационалізації. Цей процес набув швидкого розвитку в українських землях після створення Речі Посполитої. Зустріч московського та українського православ'я, ознаки котрих чітко виписав М.І.Костомаров призвело після тривалої боротьби до перемоги останнього на персональному рівні, адже саме українці посіли ключові церковні посади в Російській церкві XVIII ст. Перемога в XVII ст. католицизму в Правобережних українських землях не стала переконливою, адже це, на думку М.І.Костомарова, призвело до занепаду Речі Посполитої. Водночас, на переконання сучасних дослідників, саме православна, греко-руська віра в час XVII – XVIII ст. була тим об'єднуючим стрижнем котрий пов'язував разом “українське” Правобережжя та “малоросійське” Лівобережжя, різницю котрих відчували запорожці. [16,с.45]

Слід зазначити, що проблеми етнорелігійних особливостей українського, російського та польського не залишились у М.І.Костомарова тільки темою наукових досліджень. Набуті знання вчений намагався застосувати й у практичній просвітницькій діяльності. Так в статті “Мысли южнорусса о преподавании на малорусском языке” в «Основі» М.І.Костомаров вказав на необхідність й закликав усіх охочих допомогти у справі видання малоросійською мовою Букваря, Катехісису, Повчання св.Отців церкви й житій найбільш шанованих в народі святих. Така освіта була б запорукою збереження й розвитку народності. [43,с.137-139] , [44, арк.1.] Цей заклик попри матеріальну підтримку заклик вченого закінчився безрезультатно. [45, арк.1.], [46,с.338-339]

Таким чином вченим було здійснено спробу шляхом уведення проповіді та елементарних знань рідною мовою народу перетворити сприйняття ним минулого на частину національної ідентичності. [47,с.191-192] Тому не випадково, М.І.Костомаров у приватних бесідах вказував на необхідність створення, шляхом звернення до патріархів, української незалежної церкви з народною мовою проповіді як запорукою її ж збереження. [48,с.68]

Використана література:

1. Антонович В.Б. Н.И. Костомаров как историк Малороссии. / В.Б.Антонович// Киевская старина. – 1885. –№5. – Т.12 – С.26-34.
2. Грушевський М.С.М.Костомаров і Новітня Україна. / М.С.Грушевський// Україна: науковий двохмісячник українознавства. – 1925. – №3. – С.3-20.
3. Рубинштейн Н.И.Костомаров. / Н.Рубинштейн // Исторический журнал. – 1940. – №10. – С. 40-50.
4. Попов П.М. М.І.Костомаров як фольклорист і етнограф. / Попов П.М. – К.: «Наукова думка»,1968 – 114 с.
5. Пінчук Ю.А. М.І.Костомаров./ Пінчук Ю.А. – К.:«Наукова думка», 1992. – 232с.
6. Ясь О.В.Історія як сюжет. Представлення образу Б.Хмельницького в однойменній монографії М.І.Костомарова. / О.Ясь //УІЖ. – 2007. – №2. – С.89-106.
7. Ясь О.В. Історія як міф. Гетьман-відступник у рецепції М.І.Костомарова. // О.В.Ясь // Гетьман Іван Мазепа: постать, оточення, епоха.Збірник наукових праць. / Відп. ред. В.А.Смолій, відп.секретар О.О.Ковалевська. – К.:Ін-т іст.Укр НАНУ, 2008 – С.145-169.
8. Іванова Л.Г. Початки українського національно-культурного руху.// Л.Г.Іванова// Нариси з історії Українського національного руху. – К., 1994- С.44-56.
9. Іванова Л.Г. М.Костомаров у Петербурзькій громаді. / Л.Г.Іванова // Проблеми історії України ХІХ-поч.ХХ ст. // Гол. Редкол. В.А.Смолій; відп. ред. О.А.Удод. / – К.:НАН України.Ін-т.іст. Укр., 2008. – Вип.15 – С.28-40.
10. Ричка В.М. Етнокультурні процеси в Київській Русі.// В.М.Ричка // Мала енциклопедія етнодержавознавства/НАН України.Ін-т держави і права ім.В.М.Корецького; Редкол.: Ю.І.Римаренко (відп. ред.) та ін.–К.:Довіра,Гене́за, 1996. – С. 296.
11. Моця О.П. «Южная Русская земля». / Моця О.П. – К., 2008. – 244 с.
12. Ващенко В.В.Лекції з історії Української історичної науки другої половини ХІХ – поч.ХХ ст.(М.І.Костомаров, В.Б.Антонович, М.С.Грушевський):Навчальний посібник/ ВащенкоВ.В.//В.В.Підгаєцький (ред.) Дніпропетровський Держ. у-т. / – Дніпропетровськ.:ДДУ, 1998. – 140 с.
13. Пінчук Ю.А. Відображення елементів української національної ідеї в науковій творчості М.І.Костомарова. / Ю.А.Пінчук //УІЖ. – 2007. – №2. – С.78-88.
14. Майборода О. Денаціоналізація. // О.Майборода //Мала енциклопедія етнодержавознавства/НАН України.Ін-т держави і права ім.В.М.Корецького; Редкол.: Ю.І.Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра, Гене́за, 1996. – С. 675.
15. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. /Сміт Ентоні. – К., 1994. – 210 с.
16. Моця О.П.Етнічні процеси в автохтонному середовищі на етапі ранньомодерної історії України. / О.П.Моця // УІЖ.-2010. – №1. – С.41-52.
17. Andrey Poppe 'The Christianization and Ecclesiastical Structure of Kyivan Rus' to 1300./ Poppe Andrey // Harvard Ukrainian Studies XXI(3-4)1997 – P.311-392.
18. Frank E.Sysyn Concepts of Nationhood in Ukrainian History Writing 1620-1690./ Sysyn Frank E.// History, Culture and Nation : An Examination of Seventeenth – Century Ukrainian history writing // Ukrainian Studies Fund Harvard University Cambridge, Massachusetts 1988 – P.393-423.
19. М. Костомаров: Віхи життя і діяльності Енцикл. дов. // В.А.Смолій, Ю.А.Пінчук,О.В.Ясь,За заг. Ред.В.А.Смолія / – К.: «Вища школа», 2005. – 543с.
20. Костомаров Н.И.Черты народной Южнорусской истории. / Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И.Исторические произведения.Автобиография. Сост. и ист.-биогр. Очерк В.А.Замлинского; Примеч. И.Л. Бутича – 2-е изд. – К.:Львбидь,1990. – С.8-107.

21. Костомаров Н.И. Севернорусские народоправства во времена удельно-вечевого уклада./ Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И.Собрание сочинений. Исторические монографии и исследования. – СПб. : Тип.М.М.Стасюлевича,1904. – Кн.3. – Т.7-8. – 498С.
22. Костомаров Н.И. Автобиография. / Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография. – К.: «Либидь», 1990. – С.425 – 651.
23. Костомаров Н.И. Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа./Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И.Собрание починений. Исторические монографии и исследования – СПб.: Тип.М.М.Стасюлевича, 1905 – Кн.8-Т.19. – 176С.
24. Костомаров Н.И.Новгородский архиепископ Геннадий и жидовствующие ереси. / Костомаров Н.И.// Русская история в жизнеописаниях главнейших ее деятелей. – СПб.б.: .: Тип.М.М. Стасюлевича,1880. –Т.1. – С.318 -346.
25. Костомаров Н.И.Князь ОлександрЯрославович Невский. / Костомаров Н.И. // Русская история в жизнеописаниях главнейших ее деятелей. – СПб.б.: Тип.М.М. Стасюлевича, 1880. – Т.1. – С.155-197.
26. Костомаров Н.И.Максим Грек./Костомаров Н.И. // Русская история в жизнеописаниях главнейших ее деятелей.– СПб.б.: Тип.М.М. Стасюлевича,1880. –Т.1. – С. 359-416.
27. Костомаров Н.И.Сильвестр и Адашев./ Костомаров Н.И. // Русская история в жизнеописаниях главнейших ее деятелей. – СПб.б.: Тип.М.М. Стасюлевича, 1880. – Т.1. – С.416-459.
28. Костомаров Н.И.Кудеяр. Историческая хроника в трех книгах./ Костомаров Н.И.// Костомаров М.І. Твори у 2-х томах. – К.:Дніпро,1990.- Т.2:Повісті /Упор., передм. та приміт. В.Л.Смілянська. – С. 119-349.
29. Костомаров Н.И.Князь Дмитрий Иванович Донской./ Костомаров Н.И. // Русская история в жизнеописаниях главнейших ее деятелей. – СПб.б.: Тип.М.М. Стасюлевича,1880. – Т.1. – С.208-238.
30. Костомаров Н.И.Великий князь Иван Васильевич Грозный. / Костомаров Н.И. // Русская история в жизнеописаниях главнейших ее деятелей. – СПб.б.: Тип.М.М. Стасюлевича,1880. – Т.1. – С.469-580.
31. Костомаров Н.И. Смутное время Московского государства 1604-1613.Царь Димитрий./ Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования. – Т.5.– СПб.б.:Изд. Т-ва М.О.Вольф,1888. – Т.1. – 446С.
32. Костомаров Н.И. Смутное время Московского государства 1604-1613.Царь Василий Шуйский и воры./ Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И.Исторические монографии и исследования. – Т.5.– СПб.б.:Изд. Т-ва М.О.Вольф,1888. – Т.2. – 410 С.
33. Костомаров Н.И. Смутное время Московского государства 1604-1613.Царь Василий Шуйский и воры. / Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И.Исторические монографии и исследования. – Т.5.– СПб.б.:Изд. Т-ва М.О.Вольф,1888. – Т.2. – 410 С.
34. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (ІР НБУВ), ф. 22., спр. №445. 6 арк.
35. Костомаров Н.И. О причинах и характере Унии в Западной России./ Костомаров Н.И. // Науково-публіцистичні і полемічні писання М.Костомарова.Зібрані заходом Академічної комісії укр. історіографії/ іст. Секція Всеукр. АН; Ред. М.Грушевський. – К., Держ. Ви-во України,1928. – С.1-38.
36. Костомаров Н.И. Южная Русь в конце XVI века./ Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И.Исторические произведения.Автобиография. Сост. и ист.-биогр. Очерк В.А.Замлинского; Примеч. И.Л. Бутича – 2-е изд. – К.:Лыбидь,1990. – С.108-196.
37. Костомаров Н.И.Князь К.К.Острожский./ Костомаров Н.И.// Русская история в жизнеописаниях главнейших ее деятелей.– СПб.б.: .: Тип.М.М. Стасюлевича, 1880. – Т.1. – С.551-579.
38. Костомаров Н.И.Богдан Хмельницкий. / Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И.Исторические

- монографії и исследования. – Т.9. – СПб.: Тип.М.М.Стасюлевича,1884. – Т.1. – 380 С.
39. Костомаров Н.И.Богдан Хмельницкий./ Костомаров Н.И. //Костомаров Н.И. Исторические монографіи и исследования. – Т.10. – СПб.: Тип.М.М.Стасюлевича,1884 –Т.2 – 448С.
40. Костомаров Н.И. Киевский Митрополит Петр Могила./ Костомаров Н.И. // Русская история в жизнеописаниях главнейших ее деятелей.– СПб.:Вестник знания,1890. – С.51 -78.
41. Костомаров Н.И.Последние годы Речи Посполитой./ Костомаров Н.И. – СПб., 1870. – 870С.
42. Костомаров Н.И. Епифаний Славинецкий, Симеон Полоцкий и их преемники./ Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И.Исторические произведения.Автобиография. Сост. и ист.-биогр. Очерк В.А.Замлинского; Примеч. И.Л. Бутича – 2-е изд. – К.:Лыбидь,1990. – С.313-349.
43. Костомаров Н.И. Мысли южнорусса о преподавании на малорусском языке / Костомаров Н.И. // Костомаров М.І. Слов'янська міфологія. Упор., приміт. І.П.Бейко, А.М.Полотай; вступна ст.М.Т. Яценка. – К.: Либідь, 1994 – С.309-313.
44. ІР НБУВ, ф.22, спр. 18, 1 арк.
45. ІР НБУВ, ф.22, спр.117, 1 арк.
46. Драгоманов М.П.Уваги до листа М.І. Костомарова. // Життє і слово / М.П.Драгоманов. – 1895. – Т.3. – С.338-339.
47. Вульпиус Рикарда. Языковая политика в Российской империи и украинский перевод Библии (1860 – 1906)./Рикарда Вильпиус // Ab Imperio: Исследования по новой имперской истории и национализму в постсоветском пространстве. – 2005. – № 2. – С. 191 – 195.
48. Михалевич А. М. Костомаров в Петербургській громаді 1860:х .3 споминів Володимира Менчиця. / А.Михалевич // Україна.Науковий щомісячник українознавства. – 1925. – № 3. – С.66-68.

У статті подано матеріал про особливості зв'язку віросповідання та національності як однієї з етнокультурних характеристик українського, російського та польського народів в науковій спадщині та громадській діяльності одного з найвідоміших істориків та громадських діячів – М.І.Костомарова.

Ключові слова: наукова спадщина, нація, руський, М.І.Костомаров, українське православ'я, московське православ'я, греко-руська віра, денационалізація

The article gives the material about peculiarity of tie between religion and nationality of ukrainians, russians and poles as ethnic and cultural characteristics in M.I.Kostomarov – a well-known historian and public figure scientific legacy.

*Завадський О. О.
НПУ ім. М. П. Драгоманова*

ГЕТЬМАН І.С.МАЗЕПА ЯК МЕЦЕНАТ ТА ПОКРОВИТЕЛЬ ЦЕРКВИ

Іван Степанович Мазепа будучи наприкінці XVII-початку XVIII ст. гетьманом Лівобережної і Правобережної України займався меценатською діяльністю в сфері церковного будівництва, соціальній сфері та був оплотом Православної Церкви. Політика, яку проводив гетьман в галузі культури була давньою доброю українською традицією. Реєстр меценатських діянь Мазепи вражаючий.

Постать Івана Мазепи, гетьмана України у 1687-1709 рр. до останнього часу була проскрибованою в російській та підколоніальній українській історіографії.